

Tư tưởng Hồ Chí Minh - nhân tố then chốt trong xây dựng quy tắc ứng xử với AI trong hoạt động báo chí hiện nay

■ NGUYỄN THỊ MAI LAN

Hồ Chí Minh, người sáng lập nền báo chí cách mạng Việt Nam, đã từng nhấn mạnh: “Cán bộ báo chí cũng là chiến sĩ cách mạng. Cây bút, trang giấy là vũ khí sắc bén của họ.” Người yêu cầu nhà báo phải viết đúng, viết trúng, viết có ích cho dân, cho nước và luôn đặt lợi ích của nhân dân lên trên hết. Tư tưởng của Người về đạo đức báo chí không chỉ là kim chỉ nam cho báo chí cách mạng mà còn có giá trị định hướng trong việc phát triển nền báo chí Việt Nam hiện đại. Trong bối cảnh hiện nay, báo chí đang chứng kiến sự chuyển mình sâu sắc về cả nội dung lẫn phương thức thể hiện. Trí tuệ nhân tạo (AI) đang trở thành công cụ đắc lực, góp phần tăng hiệu quả sản xuất và lan tỏa thông tin nhanh chóng hơn bao giờ hết. Tuy nhiên, việc sử dụng AI trong báo chí không đơn thuần là ứng dụng công nghệ, mà còn liên quan đến những giá trị cốt lõi: sự thật, đạo đức nghề nghiệp, tính nhân văn và trách nhiệm với cộng đồng. Mục tiêu của bài viết là đề xuất vận dụng những giá trị tư tưởng đạo đức báo chí của Hồ Chí Minh để định hướng xây dựng bộ quy tắc ứng xử với AI trong lĩnh vực này, qua đó góp phần nâng cao nhận thức đạo đức nghề

nh nghiệp trong kỉ nguyên truyền thông số, giúp báo chí Việt Nam thích ứng một cách chủ động, nhân văn và trách nhiệm với các công nghệ mới, góp phần bảo vệ quyền lợi của công chúng và giữ gìn các giá trị cốt lõi.

1. AI trong báo chí hiện đại và nhu cầu cấp thiết về một quy tắc ứng xử mới

Sự phát triển mạnh mẽ của AI đang tạo ra bước ngoặt lớn trong hoạt động báo chí toàn cầu. AI hiện diện trong nhiều khâu, từ thu thập dữ liệu, xử lí ngôn ngữ tự nhiên, viết bản tin tự động, đến cá nhân hóa nội dung và tối ưu hóa trải nghiệm người dùng. Từ việc sử dụng chatbot để viết tin, thuật toán gợi ý nội dung đến việc tạo hình ảnh bằng AI, ngành báo chí đã và đang bước vào một thời kì mới, thời kì báo chí được hỗ trợ hoặc sản xuất bởi máy móc. Theo báo cáo của Reuters Institute Digital News Report 2023, hơn 25% các tòa soạn lớn tại Mỹ và châu Âu đã triển khai AI vào một số khâu của quy trình sản xuất tin tức. Như vậy, AI mở ra cơ hội nâng cao năng suất lao động báo chí, hỗ trợ các phóng viên, biên tập viên trong khâu tổng hợp, tra cứu, thậm chí sáng tạo

nội dung. Tuy nhiên, bên cạnh những cơ hội to lớn, việc sử dụng AI trong báo chí cũng đặt ra hàng loạt vấn đề đạo đức mới, phức tạp và nhạy cảm. Thách thức đầu tiên chính là tính minh bạch và trách nhiệm. AI có thể tạo ra bài viết, video, hình ảnh giống như con người, thậm chí tốt hơn về tốc độ. Nhưng điều đáng lo ngại là công chúng không thể biết thông tin đó do ai tạo ra, từ nguồn nào. Đây là một vấn đề đạo đức nghiêm trọng: tính minh bạch trong quy trình tạo nội dung bị xói mòn. Nhà nghiên cứu Luciano Floridi (Oxford Internet Institute) cảnh báo rằng: "AI có thể tạo ra nội dung thuyết phục nhưng không chịu trách nhiệm đạo đức - điều này tạo ra một khoảng trống nguy hiểm về tính chính danh và niềm tin." Bởi lẽ, người dùng không phân biệt được đâu là nội dung do con người viết và đâu là sản phẩm của AI, nên điều này làm suy giảm niềm tin của công chúng với báo chí. Một thách thức khác đòi hỏi chúng ta nhìn nhận đúng đắn để có giải pháp phòng ngừa là khả năng thao túng dư luận và lan truyền thông tin sai lệch. AI có khả năng tạo dựng nội dung giả, bao gồm cả hình ảnh và lời nói với độ chân thực cao, khó kiểm soát, bóp méo sự thật hoặc gây hoang mang trong xã hội. Trong môi trường số AI cũng có thể gợi ý thông tin theo thiên kiến. Vì vậy, việc đánh mất quyền tự quyết về thông tin là một mối đe dọa rõ ràng đến quyền tự do báo chí. Ngoài ra, khi AI ưu tiên tốc độ sản xuất nội dung, nguy cơ sai sót, thiếu kiểm chứng sẽ gia tăng nếu thiếu sự kiểm soát của con người. Ngoài ra, AI không phải là con người, không có xúc cảm, không cảm nhận được nỗi đau, buồn... vì vậy không thể có sự đồng cảm, điều tạo nên chất "người" trong mỗi bài viết. Nếu báo chí chỉ còn là sản phẩm của máy móc, thì sự gắn bó giữa báo chí và công chúng cũng có nguy cơ trở nên lạnh lẽo, xa cách. Đó là một rạn nứt vô hình nhưng

đầy nguy hiểm trong vai trò xã hội của báo chí, có thể làm xói mòn dần tính nhân văn của báo chí. Việc AI tạo ra nội dung nhạy cảm, định kiến, hoặc vi phạm quyền riêng tư cá nhân cũng có thể dẫn đến những hậu quả đạo đức nghiêm trọng trong xã hội hiện đại.

Trước các thách thức nghiêm trọng về đạo đức báo chí do AI đặt ra, nhu cầu xây dựng một bộ quy tắc ứng xử dành riêng cho AI trong báo chí đang trở thành một đòi hỏi cấp thiết trên cả bình diện quốc tế và trong nước. Trên bình diện quốc tế, nhiều tổ chức đã đưa ra các khuyến nghị nhằm đảm bảo việc sử dụng AI trong báo chí tuân thủ các nguyên tắc đạo đức. UNESCO, trong "Khuyến nghị về đạo đức của trí tuệ nhân tạo" năm 2021, đã nhấn mạnh tầm quan trọng của việc bảo vệ nhân quyền và nhân phẩm, đảm bảo tính minh bạch và công bằng trong việc triển khai, ứng dụng AI. Tương tự, Liên minh Phát thanh Truyền hình Châu Âu (EBU) đã kêu gọi các công ty AI hỗ trợ bảo vệ tính toàn vẹn của tin tức, đảm bảo rằng nội dung tin tức chỉ được sử dụng trong các mô hình AI tạo sinh với sự cho phép của nguồn gốc nội dung. Tại Việt Nam, hiện chưa có bộ quy tắc ứng xử riêng dành cho việc ứng dụng AI trong báo chí, nhưng đã có một số văn bản định hướng mang tính khởi đầu như: Bộ quy tắc ứng xử trên mạng xã hội (Bộ Thông tin - Truyền thông, 2021), Quy hoạch phát triển và chuyển đổi số ngành báo chí đến năm 2030... Tuy nhiên, chưa có hệ thống chuẩn mực đạo đức chuyên biệt điều chỉnh cách thức sử dụng AI trong hoạt động sản xuất nội dung báo chí, khiến nhiều cơ quan báo chí và nhà báo lúng túng trước các tình huống mới như: nội dung do AI tạo ra sai lệch, vấn đề bản quyền nội dung, hoặc nguy cơ đạo văn tự động.

Trong bối cảnh hiện nay, việc sử dụng AI là xu thế tất yếu. Tuy nhiên,

nếu không kịp thời xây dựng hành lang pháp lý, đặc biệt là những quy định đạo đức nghề nghiệp gắn với công nghệ mới, thì nền báo chí có thể đối mặt với nhiều rủi ro không đáng có. Về lý luận, truyền thống báo chí cách mạng Việt Nam vốn đặt con người và nhân dân làm trung tâm. Tư tưởng Hồ Chí Minh luôn khẳng định báo chí là công cụ phục vụ sự nghiệp cách mạng, phụng sự lợi ích cộng đồng, đặt đạo đức nghề nghiệp lên hàng đầu. Vì thế, khi ứng dụng AI thì chính người sử dụng (nhà báo, biên tập viên, cơ quan truyền thông) phải là chủ thể chịu trách nhiệm đạo đức cho sản phẩm truyền thông. Không thể phó mặc cho máy móc hay đổ lỗi cho công nghệ. Bộ quy tắc ứng xử không nên chỉ là các quy định kỹ thuật, mà phải bắt nguồn từ giá trị cốt lõi của báo chí cách mạng, lấy đạo đức nghề báo theo tư tưởng Hồ Chí Minh làm gốc rễ. Đưa ra bộ quy tắc ứng xử khi sử dụng AI trong báo chí không chỉ là nhiệm vụ của các cơ quan báo chí, mà còn là trách nhiệm chung của các nhà hoạch định chính sách, các cơ sở đào tạo nhân lực cho ngành báo chí, các tổ chức truyền thông, và từng cá nhân hành nghề báo trong kỉ nguyên số.

2. Vận dụng tư tưởng Hồ Chí Minh để xây dựng bộ quy tắc ứng xử với AI trong báo chí Việt Nam hiện nay

Trong bối cảnh AI đang tác động mạnh đến hoạt động báo chí như hiện nay, những nguyên tắc mà Hồ Chí Minh để lại trở nên càng thiết thực và cấp bách. Dựa trên tư tưởng của Người, có thể đề xuất một số nguyên tắc cốt lõi để hình thành quy tắc ứng xử với AI trong báo chí như sau:

Một là, lấy sự thật và quyền được thông tin đúng đắn của công chúng làm trung tâm, xây dựng văn hóa minh bạch, tôn trọng độc giả trong kỉ nguyên số. Tư tưởng Hồ Chí Minh

luôn đề cao sự trung thực, phản ánh đúng bản chất sự việc. Trong khi AI có thể tạo nội dung thuyết phục nhưng lại thiếu khả năng phân biệt thật - giả, thì người làm báo phải chịu trách nhiệm đạo đức trong việc kiểm chứng mọi thông tin do AI cung cấp. Không được để AI "tự động hóa" sự sai lệch: mọi nội dung do AI hỗ trợ phải được kiểm duyệt bởi con người; minh bạch nguồn gốc thông tin; không sử dụng AI để ngụy tạo, bóp méo sự thật. Đây là nguyên tắc nền tảng để giữ gìn niềm tin công chúng và uy tín của báo chí. Hồ Chí Minh dạy phải tôn trọng công chúng, gần dân, dễ hiểu, thiết thực. Khi sử dụng AI, điều này lại càng quan trọng. Việc che giấu vai trò của AI hay sử dụng AI mà độc giả không nhận biết được sẽ làm mất lòng tin. Minh bạch là nguyên tắc sống còn trong đạo đức truyền thông hiện đại. Vì vậy, cần hết sức chú trọng đến việc ghi chú rõ ràng nếu bài viết có sự hỗ trợ của AI; không dùng AI để đánh lừa, tạo ấn tượng giả tạo về người viết hay nội dung.

Hai là, đề cao đạo đức nghề nghiệp và trách nhiệm xã hội. Tư tưởng báo chí Hồ Chí Minh luôn nhấn mạnh trách nhiệm với quần chúng. Do đó, trong tương tác với AI, nhà báo phải chịu trách nhiệm cuối cùng về nội dung do AI hỗ trợ và tuyệt đối không sử dụng AI để tung tin sai lệch, bóp méo sự thật, xâm phạm đời tư, hay gieo rắc hận thù, định kiến. AI không có đạo đức, nhưng người làm báo thì phải có. "Cán bộ báo chí cũng là chiến sĩ cách mạng", rõ ràng là AI không thể thay thế được chiến sĩ. Dù nội dung do AI tạo ra, con người vẫn là chủ thể quyết định giá trị đạo đức của thông tin, mỗi bài báo cần phản ánh được lương tâm và trách nhiệm của người viết.

Ba là, gắn ứng dụng AI với mục tiêu phụng sự nhân dân. Theo Hồ Chí Minh, người làm báo phải trung thành với lí tưởng cách mạng. Đây là điểm

then chốt giúp phân biệt giữa báo chí cách mạng và các loại hình truyền thông thương mại, giải trí thuần túy. Trong thời đại AI, khi thông tin có thể bị bóp méo qua thuật toán và tin giả lan truyền nhanh chóng, thì chuẩn mực đạo đức này càng có giá trị soi đường. Báo chí phải vì dân, phục vụ dân, gần dân, vì vậy, AI nên được ứng dụng như một công cụ phục vụ sứ mệnh cách mạng của báo chí chứ không phải để chạy đua “click”, câu view, gây sốc. Tinh thần “viết cho dân” của Hồ Chí Minh nhắc nhở báo chí phải tận dụng AI để phục vụ quần chúng lao động, tiếp cận thông tin công bằng, truyền thông các giá trị tích cực, nhân văn, khai sáng và đảm bảo rằng AI không bị sử dụng để thao túng dư luận hay phục vụ lợi ích nhóm.

Bốn là, xây dựng văn hóa nghề báo trong kỉ nguyên số dựa trên nhân cách người làm báo. Hồ Chí Minh dạy: “Muốn hướng dẫn nhân dân, mình phải làm mực thước cho người ta bắt chước.”⁽¹⁾ Trong môi trường báo chí số, đạo đức không chỉ là nội dung trong tin bài mà còn là thái độ, hành vi của người làm báo với công nghệ. Vì thế, phải có tinh thần tự trọng, không gian dối, không che giấu sự can thiệp của AI. Luôn cập nhật kiến thức để làm chủ công nghệ nhưng không bị công nghệ chi phối lương tri nghề nghiệp. AI càng mạnh, người làm báo càng cần bản lĩnh, đạo đức và khả năng tự chủ. Người viết không được chạy theo tiện ích công nghệ mà quên đi vai trò dẫn dắt tư tưởng, định hướng giá trị cho xã hội. Muốn vậy, cán bộ báo chí cần phải tự học, tự rèn luyện để làm chủ công

nghệ nhưng không bị lệ thuộc; giữ vững bản lĩnh chính trị, đạo đức cách mạng trong mọi hoàn cảnh. Từ những nguyên tắc cốt lõi này, việc xây dựng bộ quy tắc ứng xử với AI trong báo chí chính là sự tiếp nối, phát triển tư tưởng Hồ Chí Minh trong bối cảnh mới. Điều quan trọng là không để công nghệ dẫn dắt giá trị, mà phải để giá trị đạo đức dẫn dắt việc sử dụng công nghệ, hướng tới con người, lấy con người làm trung tâm.

Trong thời đại truyền thông số phát triển như vũ bão, AI đang đặt ra những thay đổi sâu sắc đối với hoạt động báo chí, cả về hình thức thể hiện lẫn quy trình sản xuất nội dung. Bên cạnh những lợi ích không thể phủ nhận, AI cũng đặt ra những vấn đề đạo đức phức tạp, đòi hỏi phải có một nền tảng tư tưởng vững chắc để định hướng cho việc ứng xử và sử dụng công nghệ một cách nhân văn, trách nhiệm. Chính trong bối cảnh ấy, tư tưởng Hồ Chí Minh về đạo đức báo chí không chỉ mang ý nghĩa lịch sử mà còn trở nên đặc biệt thời sự. Những nguyên tắc báo chí mà Hồ Chí Minh để lại cần được vận dụng một cách sáng tạo để xây dựng bộ quy tắc ứng xử với AI trong lĩnh vực báo chí Việt Nam. Đây là cách để chúng ta không bị cuốn theo vòng xoáy của công nghệ mà quên đi bản chất nhân văn và sứ mệnh cách mạng của báo chí ■

N.T.M.L

.....

1. Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 6, Nxb Chính trị quốc gia - Sự thật, Hà Nội, 2011, tr.16.